

TÜRKÇE *dirsek* “DİRSEK”, YAKUTÇA *tühürges* “DİZ” VE BAĞLANTILI BAZI SÖZCÜKLER*

Marek STACHOWSKI
Çev. Esra KAYIŞLI**

1.

Bu çalışmada, “diz” ve “dirsek” (ve az ya da çok anlam değişikliği olan diğer türevler) için kullanılan bazı Türkçe adlar arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. İlişkiler, iki farklı kaynak çerçevesinde incelenecektir. Bunlardan ilki yalnızca Yakutça verileri içerirken diğeri Yakutça veri bağlantılarını ve geriye kalan bazı Türk dillerindeki verileri içerir.

2.

İncelememizin birinci bölümü Yakutça üç kelime ile başlar:¹

[2a] *tühürges* (Pek. 2926) ~ *sühürges* (Pek. 2417) “diz, kalçanın / uyluğun ön tarafı”;

[2b] *tühex* (Pek. 2923) “diz, kalçanın / uyluğun ön tarafı”;

[2c] *tihex* (Pek. 2686) “uç/ son (bir nesnenin)”.

Kolaylıkla görülebileceği gibi [2b] *tühex*; semantik olarak [2a]’ya, fonetik olarak [2c]’ye tekabül eder. *Tihex*’in etimolojik analizi oldukça kolaydır. Sözcüğün Tü. *tiz* “diz” (Pek. 2923) ile olan bağlantısı E. Piekarski tarafından zaten fark edilmişti. Böylece, Yak. *tihex* < **tizek*² ← Ana Tü. **tiz* (? ~ **tjz*) “diz” > Eski Tü.

* Bu makale şurada yayımlanmıştır: *Festschrift in Honor of András J. E. Bodrogligeti*, (İstanbul 2007, edited by Kurtuluş Öztopçu, *Türk Dilleri Araştırmaları* 17 (2007): 335-343). Çeviride Stachowski’nin transkripsiyon sistemi aynen korunmuştur. Türkiye Türkçesi transkripsiyon sistemindeki karşılıklar şu şekildedir: \bar{i} (S) = \bar{i} (TT), \bar{i} (S) = \bar{i} (TT), \bar{a} (S) = e (TT), e (S) = è (TT), \check{c} (S) = ç (TT).

** YL Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi.

¹ Yakutçada kapalı e olmadığından ve dolayısıyla e : ä karşıtlığı olmadığından biz Yakutça [ä] için burada <e> harfini kullandık (daha önceki yazılarımızdan farklı olarak). – y işareti “ile kaynaşmış, ile birleşmiş, ile karışmış” anlamına gelir; <y> ve <ÿ> harfleri, [\bar{i}] ve [\bar{i}] için, yani [\bar{i}] ve [\bar{i}]’nin art damaksız karşılıkları ; <j> = [\bar{j}]; <w> = [\bar{w}].

² Uzun gövde ünlülerinin kısaltmaları, sözcük yapımı süreci içerisinde kapalı olan ilk heceyi açık yapmanın Yakutçada doğruluğu kanıtlanmış; örn. Yak. *tühē-* “hayal kurmak, rüya görmek” < **tūšē-* < Ana Tü. **tūš* “rüya” (GJV § 44.3) vb.

tiz ay. (yalnızca *Irk Bitig*'te [Tekin 1993: 64], başka bir türevinde: *tizlig* “dizli/ dizi olan” [Tekin 1968: 382]) = G. Trkm. *d̄ȳδ* ~ dial. *d̄īδ* ay. (GJV § 32.3).³

Aşağıda açıklanacak olan dudaksıllaşmış seslilerden ayrı olarak *tühex* ve *tihex* semantik bakımdan farklıdır. Bu gruptaki tüm sözcüklerin standart anlamı “diz” olduğundan, “uç(bir nesnenin)”un “diz”den ayrılmış ikincil bir anlamı olduğu şüphe götürmez bir gerçektir.

Tühürges'e gelince, onun dudaksıl ünlülerinin büyük bir olasılıkla *tühex*'te olduğu gibi aynı kökene sahip olduğunu farz edelim. Eğer *tühex*, *tihex*'in dudaksıllaşmış bir varyantıysa *tühürges* sözcüğünün de orijinalinde dudaksıl olmayan **tihürges*'in bir varyantı olması beklenir. Eğer Ana Yakut biçimini **tizirkeç* olarak yeniden yapılandıırırsak onun morfolojik yapısı net olarak ortaya çıkacaktır. Kök, **tiz* < Ana Tü. **t̄iz* “diz”dir; onu, bir isim-fiil son eki olan **+(y)rkā*⁴ ve isim kökenli bir ek olan **-č* takip eder.

Yakutça *+(y)ryā-* < **+(y)rkā-* son ekli fiiller, bazen “X gibi olmak, X'e benzemek; X ile nitelendirilmiş olmak” vb. anlamlarına sahiptir. Yak. *atas* “arkadaş” → *atahyryā-* “birinin arkadaşı gibi olmak; birine arkadaş gibi davranmak” krş. ek olarak Eski Tü. *alpyrkan-* “bir kahraman gibi davranmak” < *alp* “kahraman” (ATG § 96). **t̄iz+irke-* fiili için de durum aynıdır. Anlamı muhtemelen **“t̄iz* gibi olmak, *t̄iz*'e benzemek” gibi bir şeydi.

(Çok işlevsel olmayan) bir isim-fiil son eki olan *-č* bazı Türk dillerinde kullanılıyor. Bu ekin başlıca fonksiyonu araç ismi oluşturmaktır; Baraba Tat. *tabac* “aya (bir elin)” < *taba-* ~ Tat., Kzk. *tapa-* “1. dağıtmak, devirmek, çöktirmek; 2. basmak, çiğnemek” (Pomorska 2004: § 2.3.2); TT. *kaynaç* “şofben, su ısıtıcı, termosifon” < *kayna-* “kaynamak, köpürmek”; TT. *sıralaç* “dosya (kutu), klasör” < *sırala-* “düzenlemek, dizmek”.⁵

³ Türkmence, beklenen *-ī-* yerine damaksıl *-ȳ-*'nin kullanıldığı tek dildir. Bu durumu düzenli fonetik gelişmeler çerçevesinde açıklamaya çalışmak mümkün değildir; komşu ünsüzler *t-* ve *-z* genellikle ünlü değişmesine sebep olur. Sadece Trkm *d̄ȳδ* (~ *dyj̄δ*, bkz. ÈSTJa 3: 336) Ana Türkçedeki **-ȳ-*'nin *lehine* ağır basar. Diğer bir deyişle Ana Tü.deki **-ī-*li varyantı Trkm. ünlülerle açıklamak mümkün değildir. Buna rağmen Ana Tü. **t̄iz*, standart rekonstrüksiyon gibi kabul edilir.

⁴ Uzun ünlüler ve Ana Türkçedeki bitimli fiillerin durumu için bkz. GJV § 5.8.

⁵ *-č* son eki genellikle *-n-*'li eylemsi gövdelerine bağlanır, örn. TT. *sevinç* “sevinç” < *sevin-* “memnun/ mutlu olmak”; Kar. *išanč* “güven” < *išan-* “güvenmek” (Zajączkowski 1932: 88) vb. Böylece **t̄iz+irkē-č*'ten ziyade **t̄iz+irkē-n-č* gibi bir biçimi kabul etmek akıllıca görülüyor. Her ikisi de eşzamanlı olarak ortaya çıkan **t̄iz+irkē-* ve **t̄iz+irke-n-*'in çoğunlukla aynı anlamda olduğu tamamen gerçekçidir, mesela modern Yakutçadaki *kihürgē-* ve *kihürgen-* “övünmek, böbürlenmek” gibi. Yine de ünlüler arası **-VnčV-*'nin modern görünümü *-Vn̄V-*'dir (yani **sančȳg* > Yak. *ann̄ȳ* “çarpmak, vurmak” Stachowski 1995: 178). Oysa modern Yakutçadaki *tühürges*'in 3. kişi aitlik ekli biçimi *tühürgehe*'dir, **tühürgenhe* değil; bu orijinal bir *-s* < **-č* değişiminin işaretidir: Yakutçadaki *ikkis* “ikinci”, iye. *İkkihe* < **ikki-č*; krş. ek olarak Yakutça *altys* “altıncı”, iye. *altıya* < **altı+č(+a)* karşı Yakutça *altyn̄ȳ* “ekim” (edb. “altıncı ay”) < **altı+nč+y*

Bu bağlamda sonraki iki soru: (a) *tühex* ve *tühürges* sözcüklerindeki ünlü dudaksıllaşması nasıl açıklanabilir?; (b) *sühürges*’teki söz başı s- nereden geliyor?

Görüldüğü üzere (etimolojik bakımdan farklı olmasına rağmen) semantik olarak bizim kelimelerimize çok benzeyen başka bir Yakutça sözcüğün etkisi göz önünde bulundurulduğunda her iki sorunun da cevabı kolayca bulunacaktır: *sühüöx* ~ *söhüöx* (Pek. 2415) “1. eklem; 2. diz; 3. *bot.* düğüm, boğum; 4. viraj, eğri, kıvrım, kavis” (ve diğer birçok ikincil anlamlar) < Eski Yak. **jüsiek* < Ana Tü. **jüz+gek* (GJV § 8.6c) < **jüz* “eklem” (ËSTJa 4: 260).

Böylece, bizim **tüz* türevimiz için iki aşamalı bir gelişim düşünülebilir:

I.Aşama:

[2d] **tüz* > Eski Yak. **tīs* → **tisek* “eklem, diz” (> *tihex* “bir nesnenin sonu/ ucu”);⁶

[2e] **tüz+irkē-č* > Eski Yak. **tisirges* “diz, kalçanın/ uyluğun ön tarafı”;

[2f] **jüz+gek* > Eski Yak. **jüsēk* “eklem, diz” (> **jüsiek* > modern Yak. *sühüöx* ay.).

II.Aşama:

[2g] **tisek* [y **jüsēk*] > Eski Yak. **tüsek* > modern Yak. *tühex* “diz, kalçanın/ uyluğun ön tarafı”;

[2h] **tisirges* [y **jüsēk*] > **tüsürges* ~ **jüsürges* > modern Yak. *tühürges* ~ *sühürges* “diz, kalçanın/ uyluğun ön tarafı”.

Yukarıdaki her iki soruya da tek ve aynı cevap verilebilir: Dudaksıl ünlülü ve söz başı s-’li her iki varyant, Eski Yakutça *jüsēk* ile Eski Yakutçadaki **tisek* ve **tisirges* biçimlerinin etkileşiminden türetilmiştir. Bununla birlikte, yalnızca bir s-’li biçimin (krş. [2h] ile [2g]) var olmasının nedeni de sorulabilir. **tüsek* (> *tühex*)’in (*j- >) s-’li karşılığı **jüsek* olmalıdır ve sonuç olarak o, neredeyse **jüsiek* < **jüzgek* ile özdeştir ve bu durumun sonucunda muhtemelen **jüsek* (< **tisek* y **jüsiek*) dilden atılmıştır.

Bu bağlamda (*sühürges* sözcüğündeki) s- dönüşümü, göz önünde tutulan etkileşimin gerekliliğini işaret ettiği için çok önemlidir. Dudaksıl olan ve olmayan varyantların varlığı, bazı Yakutça kelime çiftleriyle de örneklendirilebilir; mesela Yak. *tier-* “etrafında dönmek/ çevirmek” vb. *tüör-* “araştırmak, kazmak”; *timex* “düğme” vb. *tümük* “düğüm, ilmek” (GJV § 0.3). Eğer s-’li varyant olmasaydı *tühex* ve *tühürges* dudaksıl biçimleri, genellikle yukarıdaki kelime çiftlerinin açıklaması olarak sunulan, kökenleri farklı en az iki orijinal Ana Yakut diyalektinin karışımı olduğu fikrine bağlanabilirdi.

(a.g.e. 179) gibi. Bu, bize **tüz+irke-č* gibi Yakutça bir kelimenin niçin yeniden biçimlendirilmesinin zorunlu olduğunu hissettiriyor.

⁶ Yakutçada asli uzun ünlülerin kısalmasına ilişkin bilgi için bkz. GJV § 5.9.

3.

Sonraki soru şu ki bir taraftan Yak. *tühex*, *tühürges* “diz” ve onların Ana Türkçedeki sözcük kökü olan **tüz* ve bir taraftan da TT. *diz* “diz” ve *dirsek* “dirsek” arasındaki ilişki. Bunun da ötesinde tüm kuşku TT. “*diz*”in Ana Türkçe **tüz*’in doğrudan bir yansıması olduğu konusu ki o, aynı örneğe göre her iki Yakutça kelimeyle birlikte aynı dil ailesine mensup. TT. *dirsek* “dirsek”, bunun aksine, farklı bir şey.

Aşağıdaki olasılıklardan birinin doğru olduğu düşünülebilir:

- [3a] TT. *dirsek* sözcüğünün ilk hecesi olan *dir*+, **tüz* r’leşmesinin bir yansımasıdır. +sak son ekinin palatal bir varyantı olan ikinci hecedeki +sek, bazen vücuttaki parçaları ifade eden terimler için kullanılırdı yani TT. *bağırsak* “bağırsaklar, iç organlar” < *bağır* “1. bağırsaklar; 2. göğüs, kalp, meme; 3. kalp” (Zajaczkowski 1932: 38; ËSTJa 2: 18, 22); Trkm. *kursak* “mide” < kur “bel” (Zajaczkowski a.g.e.; ËSTJa 6: 164);
- [3b] TT. *dirsek*; Yak. *tühürges* (< **tüz+irke-ç*)’in fonetik olarak değişmiş ve morfolojik olarak biraz daha farklı bir biçimdir yani TT. *dirsek* < **tirskek* < **tirzigek* < **tizirgek* < *tüz+irkē-k*.

Ancak Osmanlı Türkçesindeki filolojik veriler her iki olasılıkla da çelişmektedir. Osm. Tü. *dirsek*’in bu biçimde 1514-15 (Verburg, 1997: 51) tarihli bir kaynaktan görülmesinin bunun ispatı olmasına rağmen, bu sözcüğün görünüşte daha eski bir varyantı 70 yıl sonra, 1587-88’de yazılmış diğer bir kaynaktan görülür: Osm. Tü. *dirgesek* “dirsek” (Adamović 1977: 41). Ve bu varyant hem [3a]’ya hem de [3b]’ye uygun değildir.

Bu durumda, Ana Tü. bir fiil olan **türē-* (> Trkm. *dire-*, Yak. *tirē-*) “1. güçl. desteklemek, engellemek; 2. geçsz. yaslanmak” (ËSTJa 3: 237)’tan başlatmak gerekir. Bunun türevleri arasında, iki önemli anlamdaş biçim vardır: Çok popüler olan ve isim yapan -k (örn. TT. *direk* “destek, dayak, giriş, direk”) ve daha az popüler olan -g (örn. Hak. *türeg* ay.; krş. ek olarak Özb. dial. *dīrāw* < **dīreg* ay., [a.g.e. 239]; Osm. Tü. 16. yy. *dirīg* “inkâr” [Yıldız 1993: 281]). -g ekli türevlerin TT.deki temelini kesinlikle **dirge+en*’in bir devamı olarak açıklayabileceğimiz Osm. Tü. *dirgen-* “karşı olmak, direnmek” (a.g.e. 240) olduğu görülür; semantik olarak bunun gelişiminin “yaslanmak” > “karşı olmak”, krş. Trkm *diren-* “yaslamak” (tesadüfen Lehçe *opierać się* fiili her iki anlama da sahip: “1. yaslanmak; 2. karşı koymak, direnmek”) şeklinde olduğu kolayca tasarlanabilir.

Fonetik olarak, **dirge+en-*, üç heceli sözcüklerde görülen orta hece ünlüsünün düşmesinden dolayı *dirgen-*’e dönüşmüştür ki bu Türkçede (örn. TT. *orda* < *orada* “orada”, ve buna benzer) sıklıkla görülen bir olaydır. Esasen aynı durum, Osm. Tü.deki *dirge+sek* > **dirgsek*⁷teki gibi vücut bölümü terimlerinin son eki olarak

⁷ Németh (1970: 168)’e göre, 1668’de Bosna Tü. diyalektinde yazılan *direk* “giriş, dayak” ile *dirsek* “dirsek”in karıştırıldığı bir metnin yazarı, yazısında <kapu dırszegy> “limen” (= *kapu dirseği* “eşik”) demiş ve o bu söyleneni <muhtemelen kapu direği “pervaz”> (a.g.e) diye düzeltmiştir. Bu açıklama gerçekten de son derece uygundur. Buna rağmen

uzatılan +sak’tan gelişen **tīreg* “yaslamak, kiriş” sonrasında ortaya çıkmıştır. Ancak sıra dışı bir grup hariç, Türk dilinde bir araya gelen ünsüz üçlüsünden birinin-çoğunlukla kelimenin tam ortasındaki harfin- normalde iki ünsüzlü yapıya dönüşerek kısalma eğilimi vardır: > *dirsek*. Osmanlı Türkçesi dil tarihinde olan şudur ki -muhtemelen on altıncı yüzyılın başlangıcından çok daha önce 1587-88 kaydımızın gösterdiği gibi-, hâlâ, seyrek de olsa eski *diregsek* varyantının kullanıldığı görülür (zaten Eski Uygurcada tanıklanmış olan *tirse* “dirsek” biçimi için bkz. DTS 563a).

Görüldüğü üzere TT. *diz* “diz” ve *dir+* (*dirsek* “dirsek”te)’in, kol ya da bacak ayrımı olmaksızın genellikle yuvarlak biçimdeki eklem yeri anlamına gelen Ana Altayca **tīr’*in iki fonetik varyantını yansıttığına dair gerçek bir iddia yoktur.

4.

Hak. (11. yy.) *tirsgek* “1.göz kapağında ortaya çıkan şiş; 2.dirsek” (Clauson 1972: 553b) kelimesi iki şekilde açıklanabilir:

[4a] Osm. Tü. **dirgsek’e* paralel fonetik bir biçim olan **tirgsek’*in metatezinden ortaya çıkar, bkz. § 3.

[4b] [-rsk-] gerçekten açıktır ve bunun yanında **tirskek < *tirzigek < *tizirgek < *tīz+irkē-k*, bkz. [3b] ile özdeştir.

Tuv. *diskek* “diz”in (Ölmez 2007: 141), Hak. *tirsgek* “dirsek”e benzediği fikri akla uygun görünüyor. Yine de onun her iki anlamı ve morfolojik yapısı doğrudan **tīz+gek < Ana Tü. *tīz* “diz”in türevi olduğunu destekler. Kelime, “diz” ve “dirsek” anlamlarının farkının göz önünde tutulması gerektiğini diğer örnekte işaret eder.

Bugün her iki anlamın karıştığı [4b]’den ziyade, [4a]’nın doğruluğunu kabul etmenin daha güvenilir olduğu görülüyor.

5.

Yukarıda tartışılan en önemli konular aşağıdaki gibi özetlenebilir:

***tīz “diz”:**

↓

- Eski Tü. *tiz*, Trkm. *d̡y̡δ*, TT. *diz* “diz”;
- *tīz+gek > Tuv. diskek* “diz” (§ 4);
- *tīz+ek >> Yak. tihex* “sonu/ucu (bir nesnenin)” ~ *tühex* “diz” [2d, g];

söz konusu gösterim tek örnek değildir. Bu kaynağın başka bir yerinde sözcük bağımsız bir biçimde <dirsek> = *dirsek* şeklinde ve yine Latince çeviride “trabs” yani “kiriş” anlamıyla görülüyor. Bu nedenle başka bir iddiayla da güçlendirilmeli: *dirsek* sözcüğünün 17. yüzyıl Bosna Türkçesinde iki anlamının olması muhtemeldir: “dirsek” ve “kiriş”. Bunların **tīrē-* fiili ile olan etimolojik ilişkisi “1.desteklemek; 2. yaslanmak”, bizim hipotezimizi güçlendirmektedir. Başka bir ihtimal daha var: Kelimesi kelimesine *kapu dirsegi* “kapı dayacağı”nın eşdizimsel anlamı ** “kapı dirseği”* olmasına rağmen anlamsal sebeplerden dolayı kesinlikle ikna edici görünmüyor ve bunun ötesinde <dirsek> “trabs”ın ispatı ayrı bir kanıtın var oluşuyla açıklanamaz.

- d) **tīz*+*irkē-č* > Eski Yak. **tisirges* >> modern Yak. *tühürges* “diz” [2e, h].

****tīrē*- “1. gçşl. desteklemek, gecikmek 2. gçşsz. yaslanmak”:**

↓

a) Eski Tü. *tire-*, TT. dial. *dire-* “desteklemek” ~ Trkm. *dīre-* “1. desteklemek, 2. yaslamak”

b) **tīrē-k* > TT. *direk* “destek, dayak, dayanak” (§ 3);

c) **tīrē-g* > Hak. *tīreg*, Özb. dial. *dīrāw* “destek, dayak, dayanak” (§ 3);

↓

d) **tīrē-g+en-* >> Osm. Tü. *dirgen-* “karşı koymak, direnmek” (§ 3);

e) **tīrē-g+sek* (>> Osm. Tü. *dirgsek* > *dirsek* “dirsek”) > **tirgsek* (> Hak. *tirgsek* “dirsek”) (§ 3, 4).

Burada hâlâ değinilmesi gereken bir varsayım mevcut. Eğer *tīz* (Altayistik olarak konuşmak gerekirse) **tīr*’e kadar gidiyorsa ve *tīrē*- morfolojik anlamda *+*ē*-nin türevi olarak incelenebilirse hiçbir şey bizi Ana Altayca **tīr* ve onun türevi olan *tīr*+*ē*’yi kabul etmektен alıkoymaz. Buna rağmen modern Türk dillerinde Helimski’nin kuralına göre (1986: 47) (*-*Vī(V-)* > -z(-); *-*Cī-*, *-*īC-* > -r-), **tīr*+*ē* ana biçimin *tire-*’den ziyade **tize-*’ye dönüştüğü zannedilebilir.

Aslına bakılırsa her iki kelime (*diz* ve *dirsek*), birden fazla sebeple birbirleriyle ilişkilidir. Yazarlar, sözcüklerin filolojik olarak kanıtlanmış geçmişini, semantik ve morfolojik yapısını daha az dikkate alarak rotasizm veya zetasizm problemine odaklanıyorlar. Tekin (1969: 65)’in incelemesine göre Kaşgari kayıtlarındaki *tirgsek* “dirsek”, *tir-s-gek* ve ona özdeş ilk hecesi Ana Altayca **tīr* > Tü. *tīz* “diz” olan *tir*+ arasında, -s- ögesinin morfolojik fonksiyonunun gizeminden bahsetmeksizin tarihi filolojik veriler ya da anlamsal farklılıklar (“dirsek” vs. “diz”) Türk dillerinde oldukça düzenlidir.

Finch (2003: 144) -s-’yi, Türkçe sözcük kuruluşuyla ilgili bildiğimiz birçok bilgiyle çelişen bir şekilde açıklamaya çalışmıştır. Onun “dirsek” kelimesine dair analizi şöyle bir sırayı takip eder: “*tir*+ (? yapım) *s* + (yapım) *ge* + (çift yönlü) *k*” ve birkaç problem ortaya çıkarmaktadır. -s-’nin fonksiyonu bugün hâlâ belirsizliğini sürdürmektedir; Finch, Türkçede çokluk gösteren -z’ nin, birçok durumda *-rs-’den doğduğu bilgisini desteklese de bu kaynakta değinilmemesine rağmen Pritsak’ın (1964) düşüncesini referans almak daha akıllıcadır. Aslında Pritsak *...rs (a.g.e. 344, § 4.11)’yi değil, *...r+ti’yi desteklemiştir. Üstelik “+s+ga+k” birleşiminin farklı türevlerinin hiçbir Türk dilinde bulunmadığı görülüyor. Pritsak’ın +ti ögesi “teklik son eki”dir (bkz. 341, § 2.1) ve anlamı şudur: (a) yapım eki durumundaki son ekin öncesinde düşer yani Finch’in *+s+ge yapısı değil, yalnızca *+ge+s mümkün; (b) eş zamanlı olarak ortaya çıkan “bağımsız” +s ve çokluk eki +k muhtemelen hiçbir anlam ifade etmez. Finch, diğerlerinin arasında şunu da belirtir (a.g.e): Kendisi bir çokluk eki olan ve *dirsek* “dirsek(ler)” kelimesinde bulunan /-K/, erken bir **tir-se-ge-k* kelimesinden heceleme kurallarına göre gelişen ET (=Eski Tü.)’deki *tirsgāk*’teki r’den sonra gelen s’ nin korunmasından ve ET *tirsgāk* (tir-s-

gä-k)’ten dolayıdır. Şimdi, Finch’in (-gäk < -gek?) transkripsiyonu sesli harf sisteminin çeşitliliğinin dışında, özellikle bu ifadenin son bölümü belirsiz görülüyor; biz böyle düşünmüyoruz çünkü Türk heceleme kuralları içinde “r”den sonraki s’nin korunduğu”nu (ya da diğer ünsüzlerden birinin) hiç duymadık. Dahası “dirsek(ler)”in anlamı (Finch’in verdiği anlam) yanlıştır; bu gruptaki tüm sözcükler tekil bir “dirsek” anlamına sahip, anlaşılan İngilizce çokluk eki olan -s’nin, yalnızca bu sözcük ve bir çift türev arasında bağlantı kurmak için eklendiği fikri daha kabul edilebilir.

Ayrıca bir filimsi türevi olan “diz”in niçin “desteklemek, yaslamak” yerine “dizle vurmak” ya da “diz çökmek” anlamlarına sahip olduğunu açıklamak iddia edilen görev değişikliğini açıklamaya tercih edilmiştir. Ve diğer yandan: Ana Türklerde niçin örneğin “dirsek”, “el”, “kiriş”, “taş” ya da benzerleri yerine “diz”den yararlanan filimsiyken sahip olduğu iki anlamın (“desteklemek, yaslamak, dayanmak/ engellemek”) tercih edildiği kolayca anlaşılabilir bir şeydir.

Kaynaklar

- ATG = GABAİN, A. von: *Alttürkische Grammatik*, Leipzig² 1950.
 DTS = Nadeljaev, V. M. et al.: *Drevnetjurkskij slovar*, Leningrad 1969.
 ÈSTJa = SEVORTJAN, È. V.: *Ètimologičeskij slovar tjurkskix jazikov*, vol. 1, Moskva 1974-
 GJV = STACHOWSKI, M.: *Geschichte des jakutischen Vokalismus*, Kraków 1993.
 Pek. = PEKARSKIJ, È. K.: *Slovar jakutskogo jazyka*, St. Petersburg 1907 – Leningrad 1930.
 ADAMOVIĆ, M. 1977: *Das osmanisch-türkische Sprachgut bei R. Lubenau*, München.
 CLAUSON, G. 1972: *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
 FİNCH, R. 2003: The Dual Number in Turco-Chuvash. – Sárközi, A./ Rákos, A. (ed.): *Altaica Budapestinensia MMII*, Budapest: 138-157.
 HELİMSKİ, E. 1986: Prosixoždenie drevnetjurkskogo čeredovanija *r ~ z* i dilemma “rotacizma-zetacizma”.- *Sovetskaja Tjurkologija* 1986/2: 40-50.
 NÉMETH, J. 1970: *Die türkische Sprache in Ungarn im siebzehnten Jahrhundert*, Budapest.
 ÖLMEZ, M. 2007: *Tuwinischer Wortschatz, mit alttürkischen und mongolischen Parallelen/ Tuvacanın Sözcüğü, Eski Türkçe ve Moğolca Denkleriyle*, Wiesbaden.
 POMORSKA, M. 2004: *Middle Chulym Noun Formation*, Kraków.
 PRİTSAK, O. 1964: Der “Rhotazismus” und “Lambdazismus”. – *Ural- Altaische Jahrbücher* 35: 337-349.
 STACHOWSKI, M. 1995: Urtürkisch *mč, *nč und das jakutische Ordinalsuffix. – *Rocznik Orientalistyczny* 49/2: 177-183.
 TEKİN, T. 1968: *A Grammar of Orkhon Turkic*, Bloomington.
 ——— 1969: Zetacism and Sigmatisms in Proto-Turkic. – *Acta Orientalia Acad. Sc. Hung.* 22: 51-80.
 ——— 1993: *Irk Bitig. The Book of Omens*, Wiesbaden.
 VERBURG, A. C. 1997: The *Tuhfe-i Şāhidī*: A Sixteenth Century Persian-Ottoman Dictionary in Rhyme. – *Archivum Ottomanicum* 17: 5-87.

Marek STACHOWSKI

- YILDIZ, M. 1993: *Ġazavāt-ı Hayreddin Paşa (MS 2639 Universitätsbibliothek Istanbul). Kommentierte Edition mit deutscher Zusammenfassung*, Aachen.
- ZAJĄCZKOWSKI, A. 1932: *Sufiksy imienne i czasownikowe w języku zachodniokaraïmskim (Przyczynek do morfologii języków tureckich)*, Kraków.

Kısaltmalar

a.g.e.: adı geçen eser
Ana Tü.: Ana Türkçe
ay.: aynı
Baraba Tat. : Baraba Tatarcası
bkz. : bakınız
Bosna Tü.: Bosna Türkçesi
dial.: diyalektik
edb.: edebiyat
Eski Yak.: Eski Yakutça
Eski Tü.: Eski Türkçe
gçşl.: geçişli
gçşsz.: geçişsiz
G. Trkm. : Genel Türkmence
Hak.: Hakasça
iye.: iyelik
Kar. : Karaimce
krş. : karşılaştırınız
Kzk.: Kazakça
Modern Yak.: Modern Yakutça
Osm. Tü.: Osmanlı Türkçesi
örn.: örneğin
Özb. : Özbekçe
Tat. : Tatarca
Trkm: Türkmence
TT : Türkiye Türkçesi
Tü.: Türkçe
vb.: ve benzeri